

Σ. Ν. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ: ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΕΙΕΣ

Το Πανεπιστήμιο Κρήτης και το Τμήμα Φιλολογίας τιμά σήμερα τον δάσκαλο που το υπηρέτησε για 22 χρόνια, κι εμείς τον συνάδελφο και τον φίλο μας Σ. Ν. Φιλιππίδη, ένα από τα πιο αγαπητά πρόσωπα του κύκλου μας. Ακούσατε κιόλας για τον Σ. Ν. Φιλιππίδη ως συνάδελφο, ως μέλος του Πανεπιστημίου Κρήτης, ως Πρόεδρο του Κέντρου Κρητικής Λογοτεχνίας. Από τη μεριά μου θα σας πω δυο λόγια και για τον παλαιότερο Φιλιππίδη, για ορισμένες πιο άγνωστες πτυχές της φυσιογνωμίας του, όσες εμφανίσαμε κιόλας στο πρόγραμμα που κρατάτε και στην αφίσα μας. Όχι, δεν θα φτάσω έως την απώτερη παιδική του ηλικία, σε αυτό το εράσμιο ξανθό παιδί με το φανελάκι, που κοιτά το φακό στοχαστικά σαν να βλέπει το μέλλον του. Θα ξεκινήσω από τον Φιλιππίδη που γνώρισα πριν 35 χρόνια, τον νεαρό καθηγητή της Μέσης Εκπαίδευσης, γιατί, πράγματι, είχα αυτή τη μεγάλη τύχη, να είμαι μαθήτριά του στην Αθήνα του 1973.

Δικτατορία βέβαια. Τον λεπτοκαμωμένο 35χρονο καθηγητή τον καλούσαν τακτικά στο αστυνομικό τμήμα «δι' υπόθεσίν του», επιδεικνύοντάς του έναν φουσκωμένο φάκελο, προκειμένου να τον κάνουν να κλείσει το στόμα του. Γιατί και στην επαρχία, όπου βρισκόταν προηγουμένως (στη Ζαχάρω), και στην Αθήνα, στο μεγαλοαστικό σχολείο, μιλούσε πολύ ανοιχτά για την κατάντια του τόπου· και γιατί είχε ψηφίσει ανοιχτά και εις επήκοον όλων αντιχουντικά στο τάχα-δημοψήφισμα του 1973, στη Λέρο, τον τόπο καταγωγής του. Όλα αυτά δεν τα γνώριζα τότε, για να τον θαυμάζω, τον θαύμαζα όμως απεριόριστα για άλλον λόγο, αυτόν που βίωνα καθημερινά στο σχολείο: για τον κόσμο που άνοιγε μπροστά στα μάτια των μαθητών του με τρόπο εκπληκτικό, για τα κατατόπια της γλώσσας, της έκφρασης, της λογοτεχνίας και της ιστορίας, στα οποία ξεναγούσε το 12χρονο κοινό της τάξης του. Προσωπικά, λάτρεψα τα αρχαία ελληνικά και αφομοίωσα διά παντός τα μαθήματά του στη νεοελληνική

έκφραση. Και εννοείται πως δεν ήμουν η μόνη: πολλοί από τους μαθητές εκείνης της εποχής ξέρω ότι τον θυμούνται ακόμα με νοσταλγία. Είχα ακούσει στο σχολείο να τον αποκαλούν «ο φοιτητάκος», για τη νεανικότητά του· για άλλους όμως ήταν «ο Φιλιππίδαρος», για το μέγεθός του.

Είχα όμως άλλον ένα λόγο θαυμασμού για τον δάσκαλό μου. Στα χέρια μου βρισκόταν μια ποιητική συλλογή με τίτλο *Συμπεριφορές*, Ίκαρος 1963, που την είχε ξετρυπώσει ο Αλέξανδρος Αργυρίου από τη βιβλιοθήκη του, μόλις τον πληροφορήσα το όνομα του καθηγητή μου. Ο κριτικός της λογοτεχνίας τον είχε εντοπίσει, και τον θυμόταν ακόμα και δέκα χρόνια μετά τη νεανική του εκείνη κατάθεση. Ξαναδιαβάζοντας τώρα τη συλλογή, διαπιστώνω με έκπληξη ότι θυμάμαι στίχους της:

*Έλκουμε κατά τις αργές ώρες, με τη λάμπα μας
πολλάφροικιαστικάνκτόβιασερπετά, που μπαί-
νονναπ'τις χαραμάδες των παραθυροφύλλωνκαι
πτερουγίζουντυφλά στους τοίχους τηςκάμαρας.*

(«Σερπετά»; Τι εννοεί με τα «σερπετά» ο καθηγητής μου; είχε ρωτήσει η δωδεκαετής μαθήτριά).

Χρόνια αργότερα έμαθα ότι μου είχε διαφύγει κι ένας τρίτος λόγος θαυμασμού για τον δάσκαλο: ο Σ. Ν. Φιλιππίδης ήταν στα νεανικά του χρόνια και εξάριετος ζωγράφος. Μια εποχή είχε φλερτάρει κιόλας με την ιδέα να μαθητεύσει στο εργαστήριο τού διάσημου Όσκαρ Κοκόσκα. Τον εμπόδισαν, όπως μου λέει τώρα, οικονομικοί λόγοι. Ένα ίχνος από αυτή τη δουλειά μπορείτε να δείτε και στο πρόγραμμα που έχετε στα χέρια σας. Είναι ένα πορτρέτο, λαδομπογιά, στο οποίο εικονίζεται ο τότε συμφοιτητής του, τώρα γνωστός ποιητής Κυριάκος Χαραλαμπίδης.

Η φιλολογία θα πρέπει να το θεωρεί μεγάλη τιμή της ότι τελικά ο Φιλιππίδης έγινε θεράπων δικός της.

Προς το τέλος της δικτατορίας, πράγματι, ο Φιλιππίδης είχε ήδη αποφασίσει να μεταβεί στις Ηνωμένες Πολιτείες για μεταπτυχιακές σπουδές. Φοβόταν, πάντως, ότι η χούντα δεν θα του επέτρεπε να ταξιδέψει. Είχε επιπλέον «κόψει» στα αρχαία και στα νέα ελληνικά τον γόνο ενός ιθύνοντος στελέχους της! Τελικά, όταν έφυγε, η δικτατορία είχε μόλις πέσει.

Στην Αμερική ο Φιλιππίδης παρέμεινε για δέκα ολόκληρα χρόνια. Όταν ήρθε η ώρα να γυρίσει, είχε στις αποσκευές του μια διατριβή για τον

Αγαμέμνονα του Αισχύλου και τη φήμη ενός από τους σημαντικότερους επιστήμονες στο σχετικά καινούριο τότε πεδίο της σημειωτικής. Επέστρεψε στην Ελλάδα το 1984 (τον θυμάμαι στην πλατεία Συντάγματος με χαβανέζικο πουκάμισο και βερμούδες), και σύντομα κατέβηκε στο Ρέθυμνο, στους φιλόξενους κόλπους τού μόλις επταετούς Πανεπιστημίου Κρήτης. Αμέσως συμπεριλήφθηκε στο διδακτικό προσωπικό του, αρχικά στον τομέα κλασικής φιλολογίας και έπειτα στον τομέα Βυζαντινής και Νεοελληνικής φιλολογίας.

Το έργο του εκτείνεται βέβαια και στους δύο αυτούς τομείς. Επιτρέψτε μου να διαγράψω σύντομα ορισμένες βασικές γραμμές του.

Η διατριβή του συνιστά μια σημαντική συνεισφορά στον δύσκολο, καθότι κορεσμένο εν πολλοίς, χώρο της κλασικής φιλολογίας και μάλιστα σε ένα κορυφαίο έργο της, τον *Αγαμέμνονα* του Αισχύλου. Πρόκειται για το: «*A Grammar of Dramatic Technique: The Dramatic Structure of the Carpet Scene in Aeschylus' Agamemnon*» (University of California at Irvine, 1984). Χρησιμοποιώντας τις αφηγηματικές θεωρίες του σημαντικού γάλλου δομιστή Algirdas Julien Greimas, ο Σ. Ν. Φιλιππίδης εξετάζει συγκριτικά το δράμα του Αισχύλου με την αθηναϊκή τελετουργία των Διίπολειών, κατά την οποία ένα βόδι οδηγείτο προς μια οικειοθελή, υποτίθεται, θυσία. Η διατριβή αναδεικνύει τη δομική σημασία της αμφισημίας: το θεάρεστο είναι ταυτόχρονα και ιερόσυλο, το δίκαιο, άδικο.

Το επόμενο βιβλίο του είναι ήδη αφιερωμένο στη νεοελληνική λογοτεχνία: *Τόποι: Μελετήματα για τον αφηγηματικό λόγο επτά νεοελλήνων πεζογράφων: Παπαδιαμάντης, Κονδυλάκης, Θεοτόκης, Χατζόπουλος, Βενέζης, Καραγάτσης* (Αθήνα: Καστανιώτης, 1997). Στο έργο αυτό ο Φιλιππίδης επιχειρεί να προσδιορίσει το νόημα που παράγεται σε ένα κείμενο από τη λογοτεχνική μορφή του. Στην ενότητα π.χ. «Ο χώρος του κειμένου και ο χώρος της υπόθεσης» διερευνώνται αφενός η τοποθέτηση των αφηγηματικών ακολουθιών μέσα στην κειμενική «έκταση», και αφετέρου μετατοπίσεις ή τοποθετήσεις των χαρακτήρων σε χώρους προσδιοριστικούς για το νόημα. Επίσης ασχολείται με τις ποικίλες συγκλίσεις της ελληνικής λογοτεχνίας με την δυτικοευρωπαϊκή, στις περιπτώσεις συγγραφέων όπως ο Κονδυλάκης, ο Θεοτόκης και ο Χατζόπουλος, καθώς και με τις πρώιμες σχέσεις που αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα ανάμεσα στη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο (περίπτωση Καζαντζάκη).

Με το τελευταίο του έργο ο Σ. Ν. Φιλιππίδης επανέρχεται στην έννοια της αμφισημίας, που την είχε καταστήσει κεντρική και στη διατριβή του. Το βιβλίο του φέρει ακριβώς τον χαρακτηριστικό τίτλο: *Αμφισημίες: Μελετήματα για τον αφηγηματικό λόγο έξι νεοελλήνων συγγραφέων: Παπαδιαμάντης, Βλαχογιάννης, Μυριβήλης, Τερζάκης, Καζαντζάκης, Παλαμάς* (Αθήνα: Ίνδικτος, 2005). Στο βιβλίο αυτό ο μελετητής χρησιμοποιεί ως επί το πλείστον την ψυχαναλυτική προσέγγιση του λογοτεχνικού κειμένου. Αλλά και ο δομισμός, καθώς και η ιστορία επιστρατεύονται για την κατανόηση μιας σειράς έργων που εγείρουν πολύπλοκα προβλήματα. «Αμφισημίες», αντιφάσεις, σιωπές του κειμένου, αποσιωπητικά, επαναλήψεις, δευτερεύουσες –περιθωριακές τάχα– αφηγήσεις: όλα αυτά, στα οποία τείνει να μη δίνει κανείς σημασία στις πρόχειρες και επί τροχάδην αναγνώσεις, γίνονται για τον Φιλιππίδη τα σημεία όπου εστιάζει την προσοχή του. Και τα συμπεράσματά του ανοίγουν δρόμους σκέψης για τη νεότερη έρευνα, ενώ ταυτόχρονα καθιστούν ευαίσθητους τους μελετητές προς την παρατήρηση της λεπτομέρειας, μιας λεπτομέρειας που έχει εντούτοις κεντρική σημασία.

Μια σειρά άρθρα δημοσιευμένα σε διάφορα επιστημονικά περιοδικά της Ελλάδας ή του εξωτερικού συμπληρώνει την εικόνα ενός μελετητή που επέδειξε πάντα άκρα ευαισθησία σε ό,τι καταπιάστηκε, ερευνώντας κάτω από την επιφάνεια των φαινομένων. Δίπλα όμως σε αυτά τα μάλλον δύσκολα κείμενα, δεν πρέπει να παραλείψουμε και την εκλαϊκευτική πλευρά του έργου του. Αρκετά μελετήματά του απευθύνονται στους καθηγητές της Μέσης Εκπαίδευσης, ζητώντας να καταστήσουν κατανοητές θεωρίες από τη φύση τους δυσνόητες. Για παράδειγμα, «Η Σημειωτική ανάλυση του λογοτεχνικού κειμένου (και γιατί δεν πρέπει να την φοβάται κανείς)», στο περιοδικό *Θαλλώ των Χανίων* (1993). Ορισμένες συνεργασίες του με μεγάλες αθηναϊκές εφημερίδες κινούνται προς την ίδια κατεύθυνση.

Τον Σ. Ν. Φιλιππίδη ως συνάδελφο στο Πανεπιστήμιο Κρήτης τον έχουμε ζήσει όλοι. Όποια ώρα κι αν τον καλούσες στο τηλέφωνο, όποια ώρα κι αν τον καλέσεις και τώρα, για μια ερώτηση, θα εγκαταλείψει κάθε τι για χάρη σου. Είναι έτοιμος να ανοίξει όλα του τα βιβλία και τα κιτάπια για να σου απαντήσει. «Θα σου τηλεφωνήσω σε δέκα λεπτά». Μέσα σε δέκα λεπτά έχει έτοιμη την απάντηση που θα σε ξεμπλοκάρει. Ή κοιτώντας έναν κατάλογο παλαιοβιβλιοπωλείου, θα θυμηθεί ότι ερευνάς για το τάδε

ζήτημα και θα σε ενημερώσει. Ή θα σε καθοδηγήσει πού και τι να ψάξεις, αν δεν σου δώσει κιόλας την ευρηματική απάντηση. Κι αυτό, σε όλα τα πεδία: αρχαία και νέα λογοτεχνία, εγχώρια και ευρωπαϊκή, για να μην πω παγκόσμια, στη ζωγραφική, αλλά βέβαια και στη μουσική, με την οποία επίσης διατηρεί βαθύτατη σχέση.

Επιστημονική κοινότητα με την πλήρη σημασία του όρου: αυτό ενεργοποίησε και ενεργοποιεί ο Σ. Ν. Φιλιππίδης. Μια κοινότητα που παθιάζεται με την έρευνα και τη μετάδοση της γνώσης, μια επιστημονική οικογένεια που λειτουργεί με ευθυκρισία και καθαρότητα – όσο κι αν έχει και τις προβληματικές στιγμές της. Αυτή η κοινότητα επιθυμεί να ανταποδώσει στον ομότιμο πλέον καθηγητή Σ. Ν. Φιλιππίδη τα χρεωστούμενα, με ανακοινώσεις στα πεδία όπου ερεύνησε εκείνος. Εκφράζουμε την ευχή, απερίσπαστος πλέον από τις διδακτικές του υποχρεώσεις, απολαμβάνοντας την παρουσία της Κατερίνας και της Φωτεινής, να επιδοθεί στην έρευνα –γιατί όχι και στην τέχνη–, και να μας επιτρέψει να καταφεύγουμε πάντα, σήμερα και στο μέλλον, στην επιστημονική και ανθρώπινη αρετή του.

Αγγέλα Καστρινάκη